

Samenvatting

Voicing versus silencing: education for peace in contexts of violence

Tussen stem en stilte: onderwijs voor vrede in een omgeving van geweld

De afgelopen decennia is er in de wereld veel bezorgdheid ontstaan over kinderen die blootstaan aan geweld in hun omgeving en hoe dit impact heeft op hun welbevinden en hun ontwikkeling. Het voorkomen van geweld en het toewerken naar vrede heeft dan ook steeds meer aandacht gekregen in onderwijs. Ondanks de steeds verder toenemende aandacht voor dit onderwerp, worden onderwijsprogramma's die gericht zijn op het bespreken van vrede en conflict bijna altijd ontwikkeld in contexten die ver af staan van geweld. Hierdoor zijn deze programma's mogelijk niet altijd toepasbaar in een omgeving waar geweld aan de orde van de dag is. Als onderwijsprogramma's losstaan van de realiteit waarin de kinderen leven, is de kans groot dat vrede en geweldloosheid zich beperken tot een mooi ideaal dat moeilijk in praktijk is te brengen. In een omgeving waar vijandigheid en wantrouwen de boventoon voeren, is het soms lastig om vrede überhaupt bespreekbaar te maken.

Om bij te dragen aan de bestaande kennis over onderwijs voor vrede, is daarom onderzoek gedaan naar de manier waarop kleuterscholen in Braziliaanse sloppenwijken hun onderwijs vormgeven. Hoe geven leerkrachten die zowel wonen als lesgeven in deze gemeenschappen hun lessen vorm? Hoe creëren zij met hun onderwijspraktijk een antwoord op geweld uit de buurtomgeving en werken zij toe naar vrede?

Een gemeenschap tegen geweld

Geweld in de buurtomgeving heeft grote invloed op het opgroeien van kinderen. Het heeft negatieve gevolgen voor hun gedrag en sociaal-emotionele ontwikkeling en kan onder andere leiden tot een post-traumatische stress stoornis. Ook vergroot het de kans dat zij zelf lid worden van een bende. Er is steeds meer bewijs dat scholen een belangrijke rol kunnen spelen in het voorkomen van deze negatieve gevolgen. Scholen kunnen een 'buffer' vormen voor het geweld in de buurt door een omgeving te bieden waar kinderen zich gesteund voelen. Er wordt echter nog maar op weinig plekken gebruik gemaakt van de betrokkenheid van de buurt en de kennis en ervaring van bewoners om weerstand te bieden aan het geweld in de omgeving en de kinderen op te voeden met een ander perspectief. Omdat buurtbewoners dagelijks te maken hebben met het geweld, weten zij als geen ander hoe zij risico's kunnen omzeilen en hun dagelijks leven zo goed en zo kwaad als dat gaat vorm te geven. Zij hebben manieren ontwikkeld om het geweld af te wijzen, en in sommige gevallen zelfs om verandering te bewerkstelligen en een vreedzame omgeving te creëren. Educatieve programma's, met name als die vanuit de gemeenschap worden georganiseerd, kunnen hierin een belangrijke rol spelen. Om te onderzoeken op welke manier leerkrachten hier aandacht aan besteden, is een analyse gemaakt van interviews met 26 medewerkers van drie kleuterscholen in de sloppenwijken van Salvador. Deze drie schooltjes worden gesteund door Stichting Vrienden van Kleutercentra Brazilië. Zowel leerkrachten, klassen-assistenten als coördinerende medewerkers hebben meegedaan aan het onderzoek. Zij spelen allemaal een rol in de opvoeding die de kinderen op de schooltjes krijgen, daarom noemen we hen 'schoolopvoeders'. Gemiddeld wonen zij meer dan 30 jaar in de buurtomgeving van de schooltjes. Ongeveer de helft van hen is zelf geboren en getogen in de gemeenschap. Daardoor kunnen zij zowel vanuit het perspectief van de school als het perspectief van de bewoners kijken naar het onderwerp van vrede en geweld.

Een veilige en warme schoolomgeving

Omdat de schoolopvoeders de buurt als een onveilige omgeving beschouwden, vonden zij het extra belangrijk om binnen de school een liefdevolle en warme plek te creëren. Een plek waar de kinderen zich thuis voelen en daadwerkelijk kind kunnen zijn. De school moet in hun ogen bescherming bieden tegen de onveilige wereld buiten de schoolmuren. Door zich te distantiëren van die buitenwereld,

ook met hoge hekken en gesloten poorten, willen de schooltjes een veilige haven bieden aan hun leerlingen.

Ondanks deze muur tussen de buurtomgeving en de school, willen de schoolopvoeders juist een bron van steun zijn voor de gezinnen van hun leerlingen. Hun belangrijkste doel is om toe te werken naar een betere toekomst voor de kinderen. Een toekomst zonder agressie en geweld, waarin zij hun diploma halen in plaats van betrokken te raken in de drugshandel. De schoolopvoeders noemen dit pad naar een andere toekomst voor hun leerlingen en de buurtomgeving een 'cultuur van vrede'. Ze vinden het belangrijk om bijbehorende normen en waarden over te dragen, zoals zachtaardigheid, behulpzaamheid en vergevingsgezindheid. Met deze cultuur van vrede willen zij tegengewicht bieden aan het geweld in de buurt.

Uitbannen van agressie en geweld

De schoolopvoeders benoemen verschillende strategieën om geweld en agressie te transformeren naar een vreedzame manier van omgaan met elkaar. Zoals liedjes en verhalen, om de kinderen over goed en fout te leren, en de klassenregels om duidelijk te maken welk gedrag gewenst is en welk gedrag niet. In hun ogen is een geordende en gestructureerde klas een belangrijke voorwaarde voor een voorspelbare, kalme en vreedzame omgeving.

Maar de schoolopvoeders beschouwen het creëren van zo'n omgeving als een erg lastige opgave. Regelmatig dringt geweld de school binnen in allerlei verschijningsvormen. Zij reageren daarop met twee verschillende strategieën. Enerzijds willen zij de verhalen van kinderen de ruimte geven, door te luisteren naar wat zij willen vertellen en hun de kans te geven om hun ervaringen te uiten. Dit blijkt echter met name te gelden voor verhalen over huiselijk geweld dat plaatsvindt in de thuisomgeving van de kinderen. Verhalen over bendege geweld worden doorgaans direct afgekapt en ook het spel van kinderen waarin verwijzingen naar arrestaties of benadelingen voorkomen, wordt door de schoolopvoeders niet toegestaan. Op deze manier beogen zij een omgeving te creëren waarin deze realiteit geen plaats heeft. Maar tegelijkertijd is het een strategie om kinderen te instrueren om te zwijgen over alles wat verband houdt met bendege geweld en drugshandel. Want wie te veel weet kan daarvan de consequenties ondervinden. Het tot stilte manen van de kinderen over bendege geweld, kan dan ook worden beschouwd als een manier om een vreedzame omgeving te scheppen, zonder de regels die in de gemeenschap gelden daarbij te schenden. Omdat de schoolopvoeders zelf ook onderdeel vormen van die buurtgemeenschap, zijn zij goed op de hoogte van de gevolgen als deze regels niet worden nageleefd.

De transformatie naar vrede

Tegelijkertijd kan het ook een obstakel vormen voor de schoolopvoeders dat zij onderdeel vormen van de gemeenschap. Omdat zij zijn opgegroeid in dezelfde omgeving, hebben zij het gevoel dat zij ook hun eigen gewoontes moeten veranderen. Zo zegt een van de leerkrachten:

"We proberen continu om een andere omgeving te zijn, alhoewel we ook veel absorberen van het gedrag van buiten. Omdat de moeders hier in de school komen en de leerkrachten in de gemeenschap leven. En daarom streven we er ook naar om ook onszelf te veranderen, zodat we de kinderen kunnen veranderen. En dat is een dagelijkse worsteling. We werken er hard aan om steeds meer te veranderen. We kunnen de negatieve dingen niet laten winnen, toch? Want we hebben hier een doel om iets belangrijks te bewerkstelligen, iets innovatiefs om het verschil te maken."

Bepaalde praktijken uit de gemeenschap, zoals een agressieve manier van communiceren en het instrueren van kinderen om terug te slaan als een klasgenoot hen pijn doet, beschouwen de schoolopvoeders daarom als een bedreiging voor een veilige en vreedzame schoolomgeving. Maar tegelijkertijd gebruiken zij deze praktijken ook als een startpunt voor verandering. Bijvoorbeeld door het gesprek aan te gaan met ouders, tijdens ouderavonden en in individuele gesprekken. Maar ook door uitingen van agressie en verhalen over geweld om te buigen door middel van theaterspel en liedjes. Een van de leerkrachten zegt daarover:

“We moeten creatief zijn in de klas en hun realiteit aanbieden in een andere vorm. Er zijn liedjes met vuile teksten die we proberen te veranderen in kinderliedjes. En als ze 's ochtends de klas inkomen: “Juf! Ze hebben die gast vermoord”, dan moeten we met hen praten en de situatie omdraaien. Het is een kwestie van creativiteit en als leerkracht een verandering maken in hun realiteit. We zijn geen superhelden die alles kunnen veranderen, maar we kunnen wel zo veel als mogelijk proberen te veranderen. En dat is zwaar. Want als we de hele klas in het rond zien schieten “beng beng beng”, hebben we iets nodig om dat meteen om te buigen, meteen op dat moment moeten we reageren; word wakker, doe iets!”

Door de teksten van liedjes die geweld verheerlijken te vervangen met een vreedzame boodschap, probeert deze leerkracht de kinderen een alternatieve realiteit aan te bieden. Zonder openlijk de drugsbendes te bestrijden, probeert zij uitingen van hun gewelddadige aanwezigheid om te vormen naar uitingen van vrede. Op grotere schaal proberen de scholen ook te werken aan een cultuur van vrede door hun leerlingen alternatieve toekomstmogelijkheden te bieden. Op die manier proberen ze hen weg te leiden van de wereld van drugshandel en bendege geweld en op het ‘rechte’ pad te brengen van een opleiding afmaken en een baan vinden die bij hen past.

Conclusie

De resultaten laten zien dat ondanks de beperkingen waar de schooltjes mee te maken krijgen, zij verschillende manieren vinden om geweld in de buurtomgeving te bestrijden met een ‘cultuur van vrede’. Door hun leerlingen waarden mee te geven als zachtmoedigheid, beleefdheid en zorgzaamheid proberen zij hen een geweldloze manier van omgaan met elkaar aan te leren. Ondanks dat de onderwerpen van bendege geweld en drugshandel niet openlijk bespreekbaar zijn, bedenken de schoolopvoeders manieren om weerstand te bieden aan het geweld en een vreedzame schoolomgeving te creëren. Daarmee zorgen zij voor een duidelijke onderbreking van het geweld in de buurtomgeving. Hun inzet om een veilige, kindvriendelijke plek te bieden en de lokale gemeenschap daarbij te betrekken, biedt een nieuw perspectief voor onderwijsprogramma’s in geweldscontexten. Door het onderwijs vanuit de lokale gemeenschap vorm te geven, kan voorkomen worden dat de beperkingen die er zijn om geweld en vrede bespreekbaar te maken over het hoofd worden gezien. Zonder een goed begrip van de buurtomgeving is het moeilijk om de mogelijkheden die er wel zijn om weerstand te bieden aan geweld te ontdekken en tot bloei te laten komen. Tegelijkertijd benadrukken de resultaten de moeilijke situatie waarin de kleuterscholen zich bevinden om in een situatie van angst en onveiligheid de kwestie van geweld aan te kaarten en toe te werken naar verandering. Om de veiligheid te bewaren hebben schoolopvoeders soms geen andere keus dan te zwijgen. Zelfs onder deze omstandigheden werken zij toe naar verandering. Dat roept de vraag op wat de schooltjes zouden kunnen betekenen als zij meer in staat zouden worden gesteld om via hun gemeenschapswerk allianties te smeden met andere bewonersinitiatieven en zo vanuit een stevigere basis toe te werken naar een vreedzame buurtomgeving.